

บทที่ ๓

หลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสั่งสอนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้อยู่มากมาย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาถึงรายละเอียดของป่าไม้ที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา ๓ ด้าน ได้แก่ พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ และหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้

ในวินัยปิฎกได้กำหนดวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับป่าไม้ไว้อย่างชัดเจน ทั้งในส่วนที่มาในพระปาติโมกข์และในส่วนที่มานอกพระปาติโมกข์ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวัตรปฏิบัติที่ดั่งามของพระสงฆ์ในสิ่งที่ควรทำและสิ่งที่ไม่อนุญาตให้กระทำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑.๑ พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ที่มาในพระปาติโมกข์

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาพระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้เป็นอันดับแรก เพราะเหตุว่า “พระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังตั้งอยู่ พระพุทธศาสนาจัดว่ายังดำรงอยู่”^๑ โดยจะทำการศึกษาพระวินัยที่มาในพระปาติโมกข์ทั้งหมด ๒๒๗ สิกขาบทเสียก่อน แบ่งออกเป็นสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ และสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่

๑) สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้

สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ในพระปาติโมกข์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๑) อทินนาทานสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๒ แห่งปาราชิกกัณฑ์ มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พระธัญญะกุมภการบุตรทำกรรมงมหาอยู่จำพรรษาอยู่ที่เชิงภูเขาอิสิคิลิ แต่แล้ววันหนึ่งเมื่อท่านไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน คนหาหญ้าคนหาฟืนก็มารื้อหญ้าของท่านแล้วขนเอาหญ้าและไม้ไป ทำให้ท่านคิดสร้างกุฏิใหม่ที่สร้างโดยดินล้วน และรวบรวมหญ้า ไม้ และขี้วัวแห้งมาผสมไฟเผาคุณั้นจนสุก คุณั้นจึงงดงามมีสีแดงเหมือนสี

^๑ วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓๔.

แมลงค่อมทองนำดูชม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเข้าก็ติเตียนที่ท่านสร้างกุฏิดินล้วนโดยเบียดเบียนหมู่สัตว์ และรับสั่งให้พวกภิกษุช่วยกันทำลายกุฏินั้นเสีย

จากนั้น ท่านจึงคิดสร้างกุฏิใหม่ที่ทำด้วยไม้ จึงเข้าไปขอไม้ของหลวงจากพนักงานรักษาป่าไม้ เมื่อได้ไม้ของหลวงไป ท่านก็ตัดไม้เหล่านั้นแล้วนำไปสร้างเป็นกุฏิไม้โดยมิได้รับการอนุญาตในเรื่องการใช้จากพระราชา จึงเท่ากับว่า ท่านแจ้งข่าวเท็จเพื่อขอไม้จากพนักงานรักษาป่าไม้ และนำไม้ของหลวงไปใช้โดยพลการ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงถูกตำหนิจากพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก^๒ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “ก็ ภิกษุใด ถือนาถทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมยดังนี้ เพราะถือนาถทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ เช่นใด ภิกษุผู้ถือนาถทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนี้เป็นปาราชิก หาสงวนสมิได้”^๓

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้ กล่าวคือ พระวินัยกมภการบุดรสร้างกุฏิอันเป็นที่อยู่อาศัยด้วยดินผสมรวมกับเศษหญ้าและเศษไม้ แล้วนำมาขี้วัวแห้งมาผสมไฟเผาคุฏินั้นให้สุก ถือเป็นการกระทำที่เบียดเบียนต่อหมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าโดยตรง ส่วนการที่ท่านนำไม้ของหลวงไปใช้โดยพลการ และทำไปด้วยเจตนาที่ต้องการจะขโมย จึงมีความผิดในโทษฐานที่ท่านถือนาถทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้พร้อมด้วยจิตคิดจะลัก การลักไม้ไปใช้ของท่านนี้ถือเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการที่ท่านสร้างกุฏิดินผสมกับเศษหญ้าและเศษไม้ ดังนั้น ที่มาแรกเริ่มของสิกขาบทนี้จึงมาจากการที่ท่านสร้างกุฏิเบียดเบียนต่อหมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าโดยตรงนั่นเอง

๑.๒) วิหารการสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๗ แห่งสังฆาทิเสสกัณฑ์ มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พระฉันทะจะสร้างวิหารขึ้นมา จึงให้ชาวบ้านแผ้วถางสถานที่สร้างวิหาร ใช้คนตัดต้นไม้รุกเจดีย์ต้นหนึ่งที่ชาวบ้านเคารพบูชา จึงถูกตำหนิเป็นอันมาก เหตุเพราะท่านเบียดเบียนต้นไม้ซึ่งมีอินทรีย์เดียว^๔ ทำให้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “ก็ ภิกษุจะสร้างวิหารใหญ่ ที่มีเจ้าของสร้างถวาย สร้างเป็นของส่วนตัว ต้องพาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงพื้นที่ให้เป็นพื้นที่ไม่มีอันตราย เป็นพื้นที่มีบริเวณโดยรอบ ถ้าภิกษุให้สร้างวิหารใหญ่ เป็นพื้นที่มีอันตราย เป็นพื้นที่ไม่มีบริเวณโดยรอบ หรือไม่พาภิกษุทั้งหลายไปแสดงพื้นที่ให้ เป็นสังฆาทิเสส”^๕

^๒ คุรยละเอียดใน วิ.มทา. (ไทย) ๑/๘๔-๘๘/๗๔-๗๘.

^๓ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘.

^๔ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๖๕/๔๐๒.

^๕ วิ.มทา. (ไทย) ๑/๓๖๖/๔๐๓.

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้ กล่าวคือ พระฉันทะใช้ให้คนไปแผ้วถางสถานที่สร้างวิหาร โดยใช้ให้คนไปตัดต้นไม้รกขเจดีย์ที่ชาวบ้านเคารพบูชา จึงเป็นเหตุให้ท่านถูกพวกชาวบ้านตำหนิ เพราะเข้าไปไปเบียดเบียนต้นไม้ใหญ่ที่พวกชาวบ้านเคารพ ในเรื่องนี้สังเกตได้ว่า แม้ท่านฉันทะไม่ได้ตัดต้นไม้ด้วยตัวของท่านเอง แต่ท่านก็สั่งให้คนอื่นไปตัดต้นไม้แทนตัวของท่าน การสั่งคนอื่นให้ไปตัดต้นไม้แทนตัวเองนี้ ถือเป็นความผิดอย่างหนึ่งทางพระวินัย ถึงแม้ท่านจะมีได้กระทำเรื่องนี้ด้วยตนเอง แต่การที่ท่านไปสั่งให้คนอื่นกระทำแทน ก็ถือว่าท่านเป็นต้นเหตุให้เกิดการกระทำนั้น ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงมีความผิดในโทษฐานที่สั่งให้คนอื่นไปตัดไม้ที่อยู่ในป่าด้วย

๑.๓) ญัตคามสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑ แห่งญัตคามวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง ตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้ คราวนั้นภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้ขอร้องไม่ให้ท่านตัดต้นไม้ แต่ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟัง ยังขึ้นตัดต้นไม้ และได้ฟันถูกแขนลูกของเทวดา ทำให้เทวดาโกรธแค้นคิดจะฆ่าภิกษุนั้น แต่ก็หักห้ามได้เสียก่อน จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลถวายพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงตำหนิภิกษุรูปนั้นเป็นอันมาก^๖ และทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพราุกญัตคาม”^๗ ในที่นี้ ที่ชื่อว่า ญัตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด ได้แก่

(๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุดพิต ขา แฝก หัวหมู หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่เหง้า นอกที่เหง้า นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า

(๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพ ต้นไทร ต้นตปลี ต้นมะเดื่อ ต้นเตาร้าง ต้นมะขวิด หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่ลำต้น นอกที่ลำต้น นี้ชื่อว่า พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น

(๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่ตา นอกที่ตา นี้ชื่อว่าพืชพันธุ์เกิดจากตา

(๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุงล้อม แมงลัก เถาญ้านาง หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่ยอด นอกที่ยอด นี้ชื่อว่าพืชพันธุ์เกิดจากยอด

(๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา หรือพืชพันธุ์อย่างอื่นซึ่งเกิดที่เมล็ด นอกที่เมล็ด นี้ชื่อว่าพืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด^๘

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

^๗ ญัตคาม หมายถึง กลุ่มแห่งพืชพันธุ์ที่จะงอกได้ ที่เจริญเติบโตแล้ว เป็นชื่อเรียกต้นไม้ยืนต้นและหญ้าเขียวสด; วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^๘ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘-๒๗๙.

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้ กล่าวคือ ภิกษุชาวเมืองอาฬวดีตัดไม้เองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดไม้บ้าง แม้จะถูกผู้อื่นห้ามปรามไม่ให้ตัดต้นไม้ แต่ท่านก็ได้เชื่อฟังต่อคำขอร้องดังกล่าว ยังขึ้นตัดต้นไม้โดยปราศจากความเอื้อเฟื้ออยู่อย่างนั้น การตัดต้นไม้และการใช้ให้คนอื่นตัดต้นไม้ของภิกษุชาวเมืองอาฬวดีนี้เอง จึงเป็นสาเหตุของการบัญญัติสิกขาบทนี้ขึ้นมา เพราะเป็นการเข้าไปเบียดเบียนต้นไม้ที่อยู่ในป่าโดยพลการ

๑.๔) โขติกสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๖ แห่งสุราปานวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุก่อไฟที่ขอนไม้ใหญ่ ขอนหนึ่งซึ่งมีโพรงแล้วนั่งผิงไฟกันอยู่ ภูเขาในโพรงไม้นั้น พอถูกไฟร้อน ได้เลื้อยออกมาไล่พวกภิกษุ ทำให้พวกเธอวิ่งหนีไปในที่ต่างๆ พวกภิกษุผู้มักน้อยสันโดษรู้เข้าก็พากันตำหนิติเตียน^๙ ภายหลังภิกษุบางพวกมีอาการป่วยไข้ เพราะไม่ได้ก่อไฟผิง เนื่องจากเกรงว่าจะต้องอาบัติ ทำให้เป็นไข้หนักมากขึ้น จึงได้รับข้อยกเว้นจากพุทธบัญญัติ^{๑๐} ในสมัยต่อมา พวกภิกษุมีความยำเกรงการตามประทีปบ้าง การก่อไฟบ้าง การติดไฟในเรือนไฟบ้าง จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ^{๑๑} ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาเพิ่มเติมว่า “อนึ่ง ภิกษุใดไม่เป็นไข้ ต้องการผิงไฟ ก่อหรือใช้ให้ก่อไฟ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่มีเหตุผลที่สมควร”^{๑๒}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับป่าไม้และต้นไม้ กล่าวคือ พวกภิกษุก่อไฟขึ้นที่ขอนไม้ใหญ่ แล้วนั่งผิงไฟกันอยู่ การก่อไฟที่ขอนไม้นี้เป็นเหตุแรกเริ่มให้เกิดการบัญญัติสิกขาบทขึ้นมา เพราะการก่อไฟที่ขอนไม้นี้ ถือเป็นการเบียดเบียนต้นไม้ ทั้งยังเป็นการเบียดเบียนสัตว์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงนั้นด้วย ด้วยเหตุนี้ การจุดไฟที่ต้นไม้ในบริเวณป่าจึงเป็นข้อห้ามของภิกษุในพระพุทธศาสนา ยกเว้นแต่มีเหตุที่จำเป็น กล่าวคือ ภิกษุเป็นไข้ไม่สบาย จำเป็นต้องได้รับไออุ่นจากไฟจึงจะบรรเทาอาการป่วยไข้เหล่านี้ลงได้ นอกจากเหตุที่จำเป็นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ภิกษุจึงไม่ควรจุดไฟเผาต้นไม้ในบริเวณป่า เพราะเป็นการเบียดเบียนป่าไม้และสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในป่าไม้

สรุปความว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับป่าไม้และต้นไม้ มีอยู่ ๔ สิกขาบท ทั้ง ๔ สิกขาบทนี้มีเหตุแรกเริ่มมาจากการที่ภิกษุเบียดเบียนต้นไม้ที่อยู่ในป่า ด้วยการตัดต้นไม้เองบ้าง การใช้คนอื่นตัดต้นไม้บ้าง จุดไฟเผาต้นไม้บ้าง สร้างกุฎิที่อยู่อาศัยด้วยการตัดต้นไม้ที่อยู่ในป่าบ้าง การกระทำเหล่านี้ถือเป็นความผิดทางพระวินัยบัญญัติ เพราะภิกษุได้เบียดเบียนต้นไม้และเหล่าสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าให้ได้รับความเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้อาศัยป่าจึงควรสำรวมระวังในข้อห้ามเหล่านี้ให้ดี

^๙ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๐/๔๗๙.

^{๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๑/๔๘๐.

^{๑๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๒/๔๘๑.

^{๑๒} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕๓/๔๘๑.

๒) สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดลอม

สิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดลอมในพระปาติโมกข์ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑) ปฐวีชนนสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑๐ แห่งมุลาวาฬวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีช่วยกันก่อสร้าง ขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดิน พวกชาวบ้านพากันตำหนิติเตียน ด้วยเหตุว่า พวกท่านขุดดินเปียดเปียนชิวะซึ่งมีอนิธิริยเดียว^{๑๓} ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “ก็ ภิกษุใดขุดหรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๔}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดลอมที่อยู่ในป่า กล่าวคือ เกี่ยวข้องกับดินที่เป็นแหล่งกำเนิดเติบโตของต้นไม้ในป่า ภิกษุทำการขุดดินด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นให้ขุดดินแทนตนเองย่อมมีความผิดในโทษฐานเปียดเปียนสิ่งชีวิตที่อาศัยอยู่ในดิน เช่น แมลงและไส้เดือน เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การขุดดินจึงถือเป็นสิ่งที่ภิกษุจำต้องละเว้น

๒.๒) สัปปณกสิกขาบท

สิกขาบทที่ ๑๐ แห่งภุตคามวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีกำลังช่วยกันก่อสร้าง รู้อยู่ว่า น้ำมีสิ่งมีชีวิต รดหญ้าบ้าง ดินบ้าง ใช้ให้รดหญ้าบ้าง ดินบ้าง พวกภิกษุผู้มักน้อยสันโดษรู้เข้าก็พากันตำหนิติเตียน^{๑๕} ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “ก็ ภิกษุใดรู้อยู่ว่า น้ำมีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๑๖}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดลอมที่อยู่ในป่า กล่าวคือ เกี่ยวข้องกับน้ำที่เอาไวใช้รดหญ้าและต้นไม้ในป่า โดยมีได้พิจารณาให้เสียก่อนว่า น้ำที่ใช้รดนั้นมีสิ่งมีชีวิตอื่นปะปนอยู่ในน้ำหรือไม่ เพราะหากนำน้ำที่มีตัวสัตว์มารดต้นไม้ สัตว์ที่ปะปนมากับน้ำก็อาจจะเสียชีวิตได้ ด้วยเหตุนี้การรดน้ำที่มีตัวสัตว์อาศัยอยู่ในน้ำ จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุจำต้องละเว้น

๒.๓) สิกขาบทว่าด้วยการห้ามเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน

สิกขาบทที่ ๖ แห่งสุรสุวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน ไกลไกลจนทปราสาท พวกชาวบ้านพากันตำหนิติเตียนว่าพวกภิกษุนี้น้ำทำตัวเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน”^{๑๗}

^{๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๔/๒๗๓.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

^{๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๓๙/๓๑๓.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^{๑๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในป่า กล่าวคือ เกี่ยวข้องกับน้ำลำบาตร ที่มีเมล็ดข้าวปะปนอยู่ด้วย เมื่อภิกษุเทน้ำลำบาตรที่มีเมล็ดข้าวปะปนอยู่ ถือเป็นการทำความเสียหายให้กับบริเวณที่อยู่อาศัย สถานที่เทน้ำลำบาตรจะเป็นแหล่งปฏิภูลให้สัตว์น้อยใหญ่มาคุ้ยเขี่ยหาเศษอาหาร และอาจเป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคใกล้ที่อยู่อาศัยกับสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การเทน้ำลำบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุจำต้องละเว้น

๒.๔) สิกขาบทว่าด้วยการห้ามถ่ายของเสียลงบนของเขียว

สิกขาบทที่ ๑๔ แห่งปาทุการวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถ่ายอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้างลงบนของเขียว พวกชาวบ้านพากันตำหนิติเตียนว่าพวกภิกษุนี้ทำตัวเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไฉ้จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงบนของเขียว”^{๑๘}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในป่า กล่าวคือ เกี่ยวข้องกับการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงบนพืชผักใบสีเขียว เมื่อภิกษุขับถ่ายในสถานที่ไม่เหมาะสม สถานที่นั้นย่อมเป็นแหล่งปฏิภูลและเป็นแหล่งเพาะเชื้อให้กับสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การขับถ่ายในสถานที่ไม่เหมาะสม จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุจำต้องละเว้น

๒.๕) สิกขาบทว่าด้วยการห้ามถ่ายของเสียลงในน้ำ

สิกขาบทที่ ๑๕ แห่งปาทุการวรรค มีเนื้อความว่า สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถ่ายอุจจาระบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้างลงในน้ำ พวกชาวบ้านพากันตำหนิติเตียนว่าพวกภิกษุนี้ทำตัวเหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม^{๑๙} ทำให้พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมาว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไฉ้ จักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ”^{๒๐}

สิกขาบทนี้มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในป่า กล่าวคือ เกี่ยวข้องกับการขับถ่ายอุจจาระและปัสสาวะลงในแหล่งน้ำลำธาร เมื่อภิกษุขับถ่ายในแหล่งต้นน้ำ ย่อมเป็นการแพร่กระจายเชื้อโรคและเป็นการเพาะเชื้อให้กับสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้ การขับถ่ายลงในแหล่งน้ำ จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุจำต้องละเว้น

สรุปความว่า สิกขาบทที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในป่า มีอยู่ ๕ สิกขาบท ทั้ง ๕ สิกขาบทนี้มีเหตุแรกเริ่มมาจากการที่ภิกษุเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในป่า ด้วยการขุดดินเองบ้าง การใช้ให้คนอื่นขุดดินบ้าง รดน้ำที่มีตัวสัตว์บ้าง เทน้ำลำบาตรที่มีเมล็ดข้าวปะปนลงในบริเวณที่อยู่อาศัยบ้าง ขับถ่ายลงในบริเวณที่มีของเขียวบ้าง ขับถ่ายลงในแหล่งต้นน้ำลำธารบ้าง การกระทำเหล่านี้

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๗๓๒.

^{๑๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

ถือเป็นความผิดทางพระวินัยบัญญัติ เพราะภิกษุได้เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและเหล่าสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าให้ได้รับความเดือดร้อน ทั้งยังเป็นการสร้างแหล่งปฏิภูลและแหล่งเพาะเชื้อให้กับสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้น ภิกษุผู้อาศัยป่าจึงควรสำรวจระวางในข้อห้ามเหล่านี้ให้ดี

พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ที่มากในพระปาติโมกข์ หรือสิกขาบททั้งหมด ๒๒๗ ข้อของพระภิกษุนั้น พบว่า มีสิกขาบทที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้อยู่ทั้งสิ้น ๙ สิกขาบท โดยแบ่งออกเป็นสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ๔ สิกขาบท และสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ๕ สิกขาบท แต่ละสิกขาบทนั้น พระภิกษุผู้ละเมิดข้อบัญญัติจะมีโทษในการปรับอาบัติซึ่งเป็นความผิดของพระภิกษุหนักและเบาแตกต่างกันออกไป ตั้งแต่ความผิดที่หนักที่สุด (ปาราชิก) คือเมื่อทำความผิดเข้าแล้วจะขาดจากความเป็นพระภิกษุ จนถึงความผิดระดับกลาง (สังฆาทิเสส) คือ เมื่อทำความผิดเข้าแล้ว จะต้องรับโทษโดยการอยู่ปริวาสเพื่อชดใช้ความผิดที่ตนได้เคยกระทำ และความผิดระดับเบา (นิสสัคคียปาจิตตีย์จนถึงทุกกฎ) คือ เมื่อทำความผิดเข้าแล้ว จะต้องแสดงความผิดนี้ต่อหน้าพระภิกษุรูปอื่น เพื่อให้ท่านรับทราบถึงความผิดที่ตนเคยกระทำไว้ พร้อมทั้งรับปากว่าจะไม่กระทำความผิดเช่นนั้นซ้ำอีกในภายหลัง

๓.๑.๒ พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ที่มานอกพระปาติโมกข์

วินัยบัญญัติของพระสงฆ์ที่มานอกพระปาติโมกข์ เรียกว่า อภิสมจาร หมายถึง “ความประพฤติดีงามที่ประณีตยิ่งขึ้นไป ขนบธรรมเนียมเพื่อความประพฤติดีงามยิ่งขึ้นไปของพระภิกษุ และเพื่อความเรียบร้อยงดงามแห่งสงฆ์”^{๒๑} มรรยาทอันดีของพระสงฆ์เหล่านี้อยู่ในหมวดชั้นธกะ โดยจะเป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมที่พระสงฆ์ควรทำและไม่ควรทำเกี่ยวกับป่าไม้ หรืออภิสมจารที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ได้แก่ หมวดว่าด้วยรองเท้า หมวดว่าด้วยยาที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า หมวดว่าด้วยจีวรที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า และหมวดว่าด้วยการจำพรรษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) หมวดว่าด้วยรองเท้า

รองเท้ามี ๒ ชนิด ชนิดแรก คือ ปาตุกา หมายถึง รองเท้าที่มีส้นหรือเชียงเท้า รองเท้าที่มีส้นที่ห้ามพระสงฆ์สวมใส่ คือ รองเท้าที่มีส้นทำด้วยไม้ สานด้วยใบตาล ใบไม้ หญ้าแฝก^{๒๒} ชนิดที่ ๒ คือ อุปาหนา ได้แก่ รองเท้าไม่มีส้น รองเท้าไม่มีส้นที่ห้ามพระสงฆ์สวมใส่ คือ รองเท้าที่ยัดพื้นด้วยขนุน^{๒๓} พุทธศาสนาให้ความสำคัญและเคารพในธรรมชาติ แม้แต่พืชพรรณไม้ ใบหญ้าในการนำมาทำรองเท้า เพราะต้นไม้และใบไม้ตาย ถ้าภิกษุสวมใส่รองเท้าต้องผินวินัยในชั้นอาบัติทุกกฎ

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๕๐๓.

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๙/๔๑.

^{๒๓} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๙/๔๐.

๒) หมวดว่าด้วยยาที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้อาพาธ ฉันทยาที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า คือ

๒.๑) ยาที่ทำจากรากไม้ ได้แก่ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดุพิต ข่า หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น

๒.๒) น้ำฝาดที่เป็นยา คือ น้ำฝาดที่มาจากต้นสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่

๒.๓) ใบไม้ที่เป็นยา คือ ใบไม้ที่สามารถนำมาเป็นยา ได้แก่ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก หรือใบไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่

๒.๔) ผลไม้ที่เป็นยา คือ ผลไม้ที่สามารถนำมาใช้เป็นยา ได้แก่ ลูกพลีลังคะ ดีปลี พริกสมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่

๒.๕) ยางที่เป็นยา คือ ยางไม้ที่สามารถนำมาเป็นยา ได้แก่ ยางจากต้น ก้าน ใบของต้นหิงคุ ต้นตะกะ กายาน หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่นที่มีอยู่

๒.๖) ยาดา คือ ใบไม้บางชนิดที่ใช้บดผสมกับยาดา ได้แก่ ไม้จันทน์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเลียง และหัวหมู รวมทั้งอนุญาตกลัวยาตาที่ทำด้วยไม้อ้อ ไม้ไผ่ ไม้ยาง

๒.๗) งบน้ำอ้อย อนุญาตแก่ภิกษุผู้ไม่อาพาธ ถ้าละเมิดจะต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๔}

ในการฉันทพืชผักผลไม้ นั้น พระสงฆ์จะต้องระมัดระวังว่า ไม่ไปทำลายการเจริญเติบโตของต้นไม้เหล่านั้นๆ อนุญาตให้ฉันทพืชผลไม้ นั้นได้หากไม่ทำลายต้นไม้

๓) หมวดว่าด้วยจีวรที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า

ผ้าจีวรที่อนุญาตให้พระสงฆ์สวมใส่ได้มี ๖ ชนิด ได้แก่ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าป่าน และผ้าที่ทำด้วยของผสมกัน^{๒๕} ส่วนผ้าจีวรที่ห้ามพระสงฆ์สวมใส่ คือ ผ้าคากรอง ผ้าเปลือกไม้ ผ้าผลไม้ ผ้าที่ทอด้วยผมขน ผ้าที่ทำด้วยขนปิกนกเค้า และผ้าที่ทอด้วยหนังเสือเป็นต้น^{๒๖} ส่วนน้ำย้อมจีวรที่อนุญาตให้พระสงฆ์นำมาย้อมผ้าได้มี ๖ ชนิด ได้แก่ น้ำย้อมจากรากไม้ น้ำย้อมจากต้นไม้ น้ำย้อมจากเปลือกไม้ น้ำย้อมจากใบไม้ น้ำย้อมจากดอกไม้ และน้ำย้อมจากผลไม้^{๒๗}

๔) หมวดว่าด้วยการจำพรรษา

การจำพรรษาถือเป็นวินัยที่พระสงฆ์จะไม่ไปค้างแรมที่ไหนตลอด ๓ เดือน พระสงฆ์จะอยู่จำพรรษาที่วัด โดยไม่เที่ยวจาริกไปในช่วงฤดูฝน

^{๒๔} ฎรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓-๒๖๕/๔๖-๕๐.

^{๒๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๙/๒๐๐.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๗๑/๒๔๖.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๔/๒๐๙.

ต้นบัญญัติในเรื่องนี้เกิดจากการที่พระสงฆ์เที่ยวจาริกไปในฤดูฝนจะเหยียบย่ำพืชพันธุ์ธัญญาหารต่างๆ ที่ชาวบ้านปลูกไว้เกิดเสียหายมากบ้าง น้อยบ้าง ชาวบ้านพากันติเตียนพระสงฆ์เหล่านั้นว่า เที่ยวจาริกไปไม่รู้จักฤดูกาลทำให้พืชพันธุ์ที่ชาวบ้านปลูกไว้เสียหายเป็นอันมาก เมื่อพระพุทธองค์ได้สดับคำครหาติเตียนของชาวบ้านดังกล่าว จึงทรงบัญญัติให้พระสงฆ์จำพรรษาในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ในปีปกติมาส ในการจำพรรษาของพระสงฆ์นั้นได้มีการกำหนดขอบเขตของการเข้าพรรษาว่า ต้องมีที่มุงที่บัง มีบานประตูปิดเปิดได้ และพระพุทธองค์ทรงห้ามพระสงฆ์จำพรรษาในกระท่อม^{๒๘} รั่ม (กลดหรือกุฎีผ้า) ตุ่ม โพรงไม้ คาคบไม้^{๒๙} และนอกจากนี้ทรงห้ามพระสงฆ์จำพรรษาในอาราม ๒ แห่ง ทรงปรับอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุผู้มีพรรษาขาดเพราะเจตนาเดิมบริสุทธ์ แต่ถ้าพระสงฆ์จงใจให้พลาดมาแต่ต้น จะถือว่าเป็นอาบัติในชั้นปาจิตติย์^{๓๐}

สรุปความว่า พระวินัยบัญญัติของพระสงฆ์ที่มานอกพระปาติโมกข์ หรืออภิสมจารที่เกี่ยวข้องป่าไม้ ประกอบไปด้วยหมวดว่าด้วยรองเท้า หมวดว่าด้วยยาที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า หมวดว่าด้วยจีวรที่ทำมาจากส่วนต่างๆ ของไม้ในป่า และหมวดว่าด้วยการจำพรรษา ทั้ง ๔ หมวดดังกล่าวนี้ หากพระภิกษุละเมิดข้อบัญญัติอันเป็นอภิสมจารแล้ว ย่อมต้องอาบัติอันเป็นความผิดสถานเบา (ปาจิตติย์จนถึงทุกกฎ) คือ เมื่อทำผิดเข้าแล้ว จะต้องแสดงความผิดนี้ต่อหน้าพระภิกษุรูปอื่นเพื่อให้ท่านรับทราบถึงความผิดที่ตนเคยกระทำไว้ พร้อมทั้งรับปากว่าจะไม่กระทำความผิดเช่นนั้นซ้ำอีกในภายหลัง

๓.๑.๓ วัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้

วัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้มีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่ คุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการ และหมวดดุคตวัตร ๑๓ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) คุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการ

คุณธรรมสำหรับพระภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนั้น เกิดขึ้นจากการที่พระสารีบุตรปรารภถึงภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่า โคลิสธานี เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร แต่กลับมีความประพฤติ

^{๒๘} กระท่อมผี หมายถึง กระท่อมที่เขาสร้างไว้ในป่าช้าเป็นที่เก็บศพ หรือเตียงตั้งที่เขาตั้งไว้ในป่าช้าและเทวสถาน และเรือนที่สร้างก่อแผ่นศิลา ๔ ด้าน และวางแผ่นศิลาทับไว้ข้างบน (โกดังเก็บศพ) ทรงห้ามเข้าจำพรรษาในสถานที่ดังกล่าวนี้ แต่จะสร้างกุฎีหรือกระท่อมอื่นในป่าช้าแล้วเข้าจำพรรษาได้ ไม่ทรงห้าม; วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๕๖๕.

^{๒๙} ดุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๔/๓๒๐-๓๒๒.

^{๓๐} ดุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๖-๒๐๘/๓๒๓-๓๒๔.

ย่อหย่อน และมีมารยาททรม ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงคุณธรรมของภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการที่ปรากฏอยู่ในโคกิสถานิสุตร^{๓๑} สรุปใจความโดยย่อได้ดังต่อไปนี้

(๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

(๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะว่า ‘เราจักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เป็นเถระ และจักไม่กั้นอาสนะภิกษุผู้เป็นนวกะ’

(๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรรู้โอภิสมาจาริกธรรม^{๓๒}

(๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านเข้านั้ ไม่ควรกลับมาสายนัก

(๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย ในเวลาก่อนฉันภัตตาหาร ในเวลาหลังฉันภัตตาหาร

(๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้คะนองกาย คะนองวาจา

(๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า ไม่ควรเป็นผู้มีวาจาจัดจ้าน

(๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่าย เป็นกัลยาณมิตร

(๙) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย

(๑๐) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร

(๑๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอย่างต่อเนื่อง

(๑๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ปรารภความเพียร

(๑๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น

(๑๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

(๑๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีปัญญา

(๑๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอิทธิธรรมและในอิริวินัย

^{๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕-๒๐๐.

^{๓๒} อภิสมาจาริกธรรม หมายถึง อภิสมาจาริกศีล คือ ศีลที่บัญญัติว่าด้วยเรื่องวัตร อันเป็นระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมชั้นสูง ได้แก่ ชันธวัตร ๘๒ มหาวัตร ๑๔ เช่น เจตียังคณวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่ลานพระเจดีย์) โพธิยังคณวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่ลานต้นโพธิ์) อุปัชฌายวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่สหวิหการิกพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์) อาจารย์วัตร (ระเบียบปฏิบัติที่อันตเวทสิกพึงปฏิบัติต่อพระอาจารย์) ชันตาวรวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่เรือนไฟ) อุโปสถาวรวัตร (ระเบียบปฏิบัติที่โรงอุโบสถ); วิ.จ. (ไทย) ๖/๕๑/๙๖.

(๑๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในสันตวิโมกข์ซึ่งไม่มีรูปเพราะล่องรูป
ฉาน

(๑๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอุตตรินุสสรธรรม

วัตรปฏิบัติเหล่านี้ สมควรประพจน์ทั้งภิกษุผู้ถือการอยู่เป็นวัตร และภิกษุผู้ถือการอยู่ใน
อาราม หรืออยู่ตามหมู่บ้านด้วย โดยใจความแล้ว วัตรปฏิบัติเหล่านี้มีความเหมาะสมสำหรับภิกษุ
ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

๒) หมวดธุดงค์วัตร ๑๓

ธุดงค์วัตร คือ “องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส เป็นวัตรปฏิบัติที่ผู้สมครใจจะพึงสมาทาน
ประพจน์ได้ เป็นอุบายขัดเกลากิเลสที่ส่งเสริมความมักน้อยสันโดษเป็นต้น มี ๑๓ ข้อ”^{๓๓} ใน ๑๓ ข้อนี้
มีอยู่ ๒ ข้อที่ระบุไว้ให้พระสงฆ์อาศัยป่า และโคนไม้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม กล่าวคือ อารัญญิกังคะ
ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร และรุกขมูลิกังคะ ถือการอยู่ตามโคนไม้เป็นวัตร^{๓๔} ดังนั้น ป่าตามพระวินัย จึง
หมายถึง สถานที่สงัดไกลจากบ้านเรือนประมาณ ๒๕ เส้น หรือชั่ว ๕๐๐ คันธขึ้นขึ้นไป ซึ่งพระพุทธเจ้า
ทรงกำหนดไว้ให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม^{๓๕}

สรุปความว่า วัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้นั้น ประกอบด้วย คุณธรรมของ
ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๑๘ ประการ และหมวดธุดงค์วัตร ๑๓ ทั้ง ๒ หมวดนี้ถือเป็นวัตรปฏิบัติ
สำหรับภิกษุผู้มุ่งขจัดขัดเกลากิเลสของตนด้วยความสมครใจ เพื่อความเป็นผู้มีกิเลสเบาบางและเป็น
การปฏิบัติตามแบบอย่างของพระอริยสงฆ์ในสมัยพุทธกาลด้วย อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงความ
ประพจน์โดยรวมของพระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรแล้ว จะเห็นได้ถึงความเสี่ยงและความสุขส่วนตัวเพื่อ
ประโยชน์ของมหาชนอยู่เป็นจำนวนมาก และการที่พระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรมีความเสี่ยงและรู้คุณของ
ป่าไม้นั้น ย่อมเป็นศูนย์รวมใจและจุดยึดเหนี่ยวให้กับชาวบ้านได้มีเป้าหมายและกำลังใจในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

๓.๒ หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้

แนวคิดเรื่องหลักพุทธธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้นี้ เมื่อพิจารณาถึงหลักธรรมคำสั่ง
สอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแล้ว พบว่า ป่าไม้สามารถนำมาอุปมาอุปไมย

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๔.

^{๓๔} พระพุทธโฆสเถระ (รจนา), สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง,
คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๗.

^{๓๕} กองเลขาฯ กลุ่มเสขิยธรรม, พระกับป่า ความจริงหายไป, (กรุงเทพมหานคร : เม็ดทราย,
๒๕๓๕), หน้า ๕-๖.

และเปรียบเทียบเข้ากับหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงทำการศึกษาถึง ป่าไม้ในฐานะเป็นสื่ออุปมาอุปไมยในการสอนธรรม และป่าไม้ในฐานะเป็นอุปมาโวหารกับหลักธรรม มีรายละเอียดพอสังเขปดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ ป่าไม้ในฐานะเป็นสื่ออุปมาอุปไมยในการสอนธรรม

ในพระไตรปิฎกมีการนำป่าไม้มาเป็นสื่ออุปมาอุปไมยในการสอนธรรมมากมาย ในที่นี้ขอนำมาเป็นตัวอย่างพอสังเขป ๕ ข้อ ได้แก่ อุปมาถึงการประพฤติพรหมจรรย์กับการแสวงหาแก่นไม้ อุปมาถึงต้นหากับรากที่ยังลึกของต้นไม้ อุปมาถึงสังสารวัฏกับท่อนไม้ อุปมาถึงรากะกับยางของต้นไม้ และอุปมาถึงผู้นำครอบครัวกับต้นไม้ มีรายละเอียดดังนี้

๑) อุปมาถึงการประพฤติพรหมจรรย์กับการแสวงหาแก่นไม้

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมแก่ภิกษุโดยแก่นต้นไม้ในธรรมชาติ มาเป็นสื่อเพื่ออุปมาอุปไมยให้เกิดความเข้าใจในธรรมง่ายยิ่งขึ้น ดังปรากฏในมหาสารโรปมสูตรว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ เมื่อพระเทวทัตจากไปแล้วไม่นาน ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระเทวทัตได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางคนในโลกนี้มีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ‘เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้วทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้’ เขาบวชแล้วอย่างนั้นทำลาภสักการะและความสรรเสริญให้เกิดขึ้น เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงปลื้มใจและมีความรู้สึกสมหวัง เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงยกตนข่มผู้อื่นว่า ‘เรามีลาภสักการะและความสรรเสริญ ส่วนภิกษุอื่นนอกนี้ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย’ เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงมัวเมาลืมหี้ตัว และประมาท เมื่อประมาทย่อมอยู่เป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่นยืนต้นอยู่ กลับมองข้ามแก่นไม้ กระพี้ เปลือก และสะเก็ดไป เข้าใจถึงและใ้ใจว่า ‘แก่นไม้’ จึงตัดนำไป บุรุษผู้มีตาดีเห็นเขาแล้วจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้นี้ ไม่รู้จักแก่นไม้ กระพี้ เปลือก สะเก็ด กิ่งและใบ แท้จริง ท่านผู้นี้ต้องการแก่นไม้ เทียวเสาะแสวงหาแก่นไม้อยู่ เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งมีแก่น ยืนต้นอยู่ กลับมองข้ามแก่นไม้ กระพี้ เปลือก และสะเก็ดไป เข้าใจถึงและใ้ใจว่า ‘แก่นไม้’ จึงตัดนำไป อนึ่ง กิจที่เขาจะต้องใช้แก่นไม้ทำจักไม่สำเร็จประโยชน์แก่เขา’ แม้ฉันใด กุลบุตร

บางคนในโลกนี้ก็ฉันทันเหมือนกัน มีศรัทธาออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตด้วยคิดว่า ‘เราเป็นผู้ถูกชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสครอบงำแล้ว ถูกความทุกข์ครอบงำ มีความทุกข์อยู่เฉพาะหน้าแล้ว ทำอย่างไร การทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงมีได้’ เขาบวชแล้วอย่างนั้น ทำลาภสักการะและความสรรเสริญนั้นให้เกิดขึ้น เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงปลื้มใจและมีความรู้สึกสมหวัง เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงยกตนข่มผู้อื่นว่า ‘เรามีลาภสักการะและความสรรเสริญ ส่วนภิกษุอื่นนอกนี้ ไม่มีชื่อเสียง มีศักดิ์น้อย’ เพราะลาภสักการะและความสรรเสริญนั้น เขาจึงมัวเมา ลืมตัว และประมาท เมื่อประมาทย่อมอยู่เป็นทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ตถาคตเรียกว่า ผู้ยึดเอาถึงและใฝ่แห่งพรหมจรรย์และถึงความพอใจด้วยถึงและใฝ่แห่งพรหมจรรย์นั้น^{๓๖}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงบุรุษผู้มีตาดี เที้ยวแสงหาแก่นไม้ แต่กลับไปยึดติดอยู่กับกระพี้ เปลือก สะเก็ด กิ่งและใบแทน เหตุเพราะเขาไม่รู้จักแก่นไม้ที่แท้จริง เปรียบเหมือนกับภิกษุผู้มีศรัทธาออกบวชแล้ว ไม่แสวงหาการกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ แต่กลับไปยึดติดอยู่กับลาภสักการะและความสรรเสริญแทน ทำให้เขามัวเมา ลืมตัว และประมาทอยู่ด้วยเหตุนี้ ภิกษุนั้นจึงประสบกับสิ่งที่เป็นทุกข์อยู่เป็นนิตย์

๒) อุปมาถึงต้นหากับรากที่ยังลึกของต้นไม้

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมถึงต้นหากที่เป็นปัจจัยของอุปาทาน เปรียบเหมือนกับต้นไม้ที่มีรากหยั่งลึกลงไป และแผ่ไปรอบๆ รากต้นไม้ที่ย่อมดูดอาหารไปเลี้ยงลำต้น จึงทำให้ต้นไม้เจริญเติบโตได้ ส่วนอุปาทานที่มีต้นหากเป็นปัจจัยก็ทำให้กิเลสเจริญเติบโตตามไปด้วย ดังปรากฏในมหาสุกขสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นความพอใจเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน ต้นหากย่อมเจริญ เพราะต้นหากเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้

เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงและแผ่ขยายไปรอบๆ รากทั้งหมดนั้น ย่อมดูดอาหารขึ้นไปข้างบน เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้นได้อาหารอย่างนั้น ได้สารอย่างนั้น พึงยืนต้นอยู่ได้ตลอดกาลนาน อุปมานี้ฉันทันใด อุปไมยก็ฉันทันนั้น เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นความพอใจเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน ต้นหากย่อมเจริญ เพราะต้นหากเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี ฯลฯ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗/๓๔๐-๓๔๑.

เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นโทษเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน ตัณหาย่อมดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ (ยืนต้นอยู่อย่างนั้น) ที่นั้นบุรุษถือจอบและตะกร้าเดินมา ตัดต้นไม้ที่โคนต้นแล้ว ขุดลงไป ครั้นขุดลงไปแล้ว ก็ถอนรากใหญ่น้อย โดยที่สุดแม่เท่าก้าน แผลงขึ้น บุรุษนั้นจึงตัดต้นไม้นั้นเป็นท่อนเล็กท่อนใหญ่แล้วพึงผ่า ครั้นผ่าแล้ว ทำให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแล้วเกลี่ย ผึ่งลม ผึ่งแดด ครั้นผึ่งลม ผึ่งแดดแล้ว เอาไฟเผา ครั้นเอาไฟเผาแล้ว ทำให้เป็นเเขม่า ครั้นทำให้เป็นเเขม่าแล้ว พึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำที่มีกระแสเชี่ยว เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้นถูกตัดรากถอนโคน เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ อุปมานี้ฉันใด อุปมาอีกฉันนั้น เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นโทษเนื่องๆ ในธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน ตัณหาย่อมดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ ฯลฯ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้^{๓๗}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงบุรุษผู้มีปัญญา ตัดต้นไม้โดยขุดรากถอนโคนออกจนหมดสิ้น ทำให้ต้นไม้เติบโตต่อไปอีกไม่ได้ เปรียบเหมือนภิกษุผู้พิจารณาเห็นโทษในสังสารวัฏอยู่เนื่องๆ จึงหาทางดับไม่ให้ปัจจัยแห่งอุปาทานเกิดขึ้นได้ เมื่ออุปาทานเกิดขึ้นไม่ได้ ตัณหาก็ย่อมดับไป ในท้ายที่สุดภพ ชาติ ก็ย่อมดับไปด้วย ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงต้องตัดตัณหาของกิเลสออกไปให้หมดสิ้น เปรียบเหมือนกับการตัดต้นไม้ออกจนหมดสิ้น อย่าให้เหลือแม้กระทั่งของรากของต้นไม้อีก

๓) อุปมาถึงสังสารวัฏกับท่อนไม้

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบสังสารวัฏเป็นเหมือนท่อนไม้ เพราะเมื่อโยนท่อนไม้ขึ้นไปบนอากาศ มันย่อมตกลงไปในทิศทางที่ไม่แน่นอน อุปมาเหมือนชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏก็ไม่แน่นอนเช่นกัน ดังปรากฏในทันทสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย สังสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาทาบขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป ฯลฯ

เปรียบเหมือนท่อนไม้ที่บุคคลโยนขึ้นไปบนอากาศ บางคราวตกลงทางโคน บางคราวก็ตกลงทางขวาง บางคราวก็ตกลงทางปลาย อุปมานี้ฉันใด อุปมาอีกฉันนั้น สัตว์ทั้งหลายผู้ถูกอวิชชาทาบขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป บางคราวจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่น บางคราวก็จากโลกอื่นมาสู่โลกนี้

^{๓๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๕๕/๑๐๘-๑๐๙.

ซื่อนั้นเพราะเหตุไร

เพราะว่าสงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ฯลฯ ควรเพื่อหลุดพ้น^{๓๘}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงต้นไม้ที่ถูกโยนขึ้นไปบนอากาศ ย่อมตกลงมาสู่พื้นในทิศทางที่ไม่แน่นอน กำหนดไม่ได้ เปรียบเหมือนกับภิกษุผู้ถูกอวิชชาครอบงำ ถูกตัณหาผูกไว้ ย่อมเวียนว่ายตายเกิดต่อไปเรื่อยๆ ในภพที่ไม่แน่นอน กำหนดไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้ฝึกตนดีแล้วจึงควรแสวงหาความหลุดพ้นจากอวิชชา และละตัณหาให้หมดสิ้น จะได้ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏอีกต่อไป

๔) อุปมาถึงรากะกับยางของต้นไม้

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบภิกษุที่ยังมีรากะ โทสะ และโมหะ เมื่อมีรูปมาปรากฏให้เห็นทางตา รูปนั้นย่อมครอบงำจิตใจได้ เป็นเหมือนกับต้นโพธิ์ ต้นไทร หรือต้นมะเดื่อ หากต้นไม้มียาง เมื่อมีคนเอามาขวานจามลงไป ก็ย่อมจะมียางไหลออกมา ดังปรากฏในชีรกรูโกปมสูตรไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้มียาง จะเป็นต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นกร่าง หรือต้นมะเดื่อก็ตาม ซึ่งเป็นไม้แห้ง ผุมา ๓-๔ ปี บุรุษใช้ขวานที่คมฟันต้นไม้ที่ตรงที่ใดๆ ยางจะพึงไหลออกได้ไหม

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ซื่อนั้นเพราะเหตุไร”

“เพราะยางนั้นไม่มี พระพุทธเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน รากะของภิกษุหรือภิกษุณีรูปใด รูปหนึ่งในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไม่มี โทสะของภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไม่มี โมหะของภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่งในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาไม่มี รากะนั้นภิกษุหรือภิกษุณี ละได้แล้ว โทสะนั้นภิกษุหรือภิกษุณีละได้แล้ว โมหะนั้นภิกษุหรือภิกษุณีละได้แล้ว ถ้าแม้รูปที่พึงรู้แจ้งทางตาซึ่งมากกว่ามาปรากฏทางตาของภิกษุหรือภิกษุณินั้น ก็ครอบงำจิตใจของภิกษุหรือภิกษุณินั้นไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงรูปเพียงเล็กน้อยเลย^{๓๙}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงต้นไม้ที่หมดยาง เมื่อถูกฟันด้วยขวาน ย่อมไม่มียางไหลออกมา เปรียบเหมือนกับภิกษุผู้หมดรากะ โทสะ และโมหะแล้ว เมื่อมีรูปมาปรากฏทางตา ก็ครอบงำจิตใจของภิกษุนั้นไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงควรเป็นผู้หมดกิเลสเหมือนกับต้นไม้ที่หมดยางยืนต้นเป็นที่พึงพาอาศัยของหมู่สัตว์ต่อไป

^{๓๘} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๒/๒๒๓.

^{๓๙} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๑/๒๒๓.

๕) อุปมาถึงผู้นำครอบครัวกับต้นไม้

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบผู้นำครอบครัวเป็นเหมือนต้นไม้ เพราะต้นไม้ใหญ่ในป่า ย่อมเจริญเติบโตได้ด้วยมีกิ่ง ใบอ่อน ใบแก่ และกระพี้เป็นต้น ก็เปรียบเหมือนกับพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี ย่อมจะเจริญงอกงามได้ด้วยศรัทธา ศีล และปัญญาเช่นกัน ดังปรากฏในปัพพตราชสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ไม้สาละใหญ่อาศัยขุนเขาหิมพานต์ย่อมงอกงามด้วยความเจริญ ๓ ประการ ความเจริญ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กิ่ง ใบแก่ และใบอ่อน ๒. เปลือกและสะเก็ด ๓. กระพี้และแก่น

ไม้สาละใหญ่อาศัยขุนเขาหิมพานต์ย่อมงอกงามด้วยความเจริญ ๓ ประการนี้ฉันใด

ชนภายในอาศัยพ่อบ้านผู้มีศรัทธาย่อมงอกงามด้วยความเจริญ ๓ ประการฉันนั้นเหมือนกัน ความเจริญ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศรัทธา ๒. ศีล ๓. ปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย ชนภายในอาศัยพ่อบ้านผู้มีศรัทธาย่อมงอกงามด้วยความเจริญ ๓ ประการนี้^{๔๐}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงต้นสาละใหญ่ที่เติบโตใหญ่อยู่บนภูเขา มีความเติบโตงอกงามด้วยกิ่ง ใบไม้ เปลือก และกระพี้อยู่ในป่า เปรียบเหมือนกับพ่อบ้านแม่เรือนที่ดี ย่อมเจริญงอกงามไปด้วยศรัทธา ศีล และปัญญา ด้วยเหตุว่าในการจัดการกิจกรรมต่างๆ ภายในบ้าน ต้องอาศัยธรรมดังกล่าวในการดูแลครอบครัว เมื่อผู้นำครอบครัวปกครองดูแลลูกบ้านด้วยความเป็นธรรม ย่อมทำให้ลูกบ้านเป็นผู้มีธรรมตามไปด้วยอย่างแน่นอน

๓.๒.๒ ป่าไม้ในฐานะเป็นอุปมาโวหารกับหลักธรรม

ในพระไตรปิฎกมีการนำป่าไม้มาเป็นอุปมาโวหารกับหลักธรรมอย่างมากมาย ในที่นี้ขอนำมาเป็นตัวอย่าง ๕ ข้อ ได้แก่ อุปมาโวหารถึงศีลกับแผ่นดินอันเป็นที่อาศัยของพืช อุปมาโวหารถึงอริยมรรคกับต้นไม้ที่โน้มไปสู่ทิศต่างๆ อุปมาโวหารถึงกามราคะกับกาฝากที่ปกคลุมต้นไม้ อุปมาโวหารถึงสิ่งที่มีประโยชน์กับใบไม้ที่อยู่ในพระหัตถ์ และอุปมาโวหารถึงลักษณะของบุคคลกับต้นไม้ ๔ จำพวก มีรายละเอียดดังนี้

๑) อุปมาโวหารถึงศีลกับแผ่นดินอันเป็นที่อาศัยของพืช

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารว่า ภิกษุต้องอาศัยศีลจึงจะเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้ เปรียบเหมือนพืชคามและภูตคามต้องอาศัยแผ่นดินจึงจะเจริญงอกงามได้เช่นกัน ดังปรากฏในพิกขุสูตรว่า

^{๔๐} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๙/๒๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย พืชคาม^{๔๑} และภุตคาม^{๔๒} ทั้งหมด ล้วนอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดิน จึงเจริญงอกงามเติบโตได้ ฉนั้นใด ภิกษุก็ฉนั้นเหมือนกัน เมื่ออาศัยศิล ดำรงอยู่ในศิล เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมทั้งหลาย^{๔๓}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงพืชพันธุ์ต่างๆ บนโลกจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยผืนดินในการเจริญเติบโต เปรียบเหมือนภิกษุผู้มุ่งหวังความเจริญในพระศาสนาและต้องการบรรลุมรรคผลนิพพาน ต้องอาศัยศิลเป็นเบื้องต้นและเป็นบาทฐานในการเจริญงอกงามไพบุลย์ในพระธรรมของพระศาสดา

๒) อุปมาโวหารถึงอริยมรรคกับต้นไม้ที่โน้มไปสู่ทิศต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารว่า ภิกษุผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน เปรียบเหมือนต้นไม้ที่โน้มไปสู่ทิศปราจีน เมื่อถูกตัด ก็ต้องล้มไปสู่ทิศนั้น ดังปรากฏในรูกขสุตตราว่า

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ที่โน้มไปสู่ทิศปราจีน โน้มไปสู่ทิศปราจีน โอนไปสู่ทิศปราจีน ต้นไม้นั้นถูกตัดโค่นแล้วจึงล้มไปทางไหน

ล้มไปทางที่โน้มไป โน้มไป โอนไป พระพุทธเจ้าข้า

ภิกษุทั้งหลาย อุปมานี้ฉนั้นใด อุปไมยก็ฉนั้นเหมือนกัน ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน^{๔๔}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงต้นไม้ที่โน้มไป โน้มไป โอนไปสู่ทิศทางใด เมื่อต้นไม้นั้นถูกตัดโค่นลง มันก็ต้องล้มไปทางทิศนั้นแน่นอน เปรียบเหมือน กับภิกษุเมื่อเจริญ ทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่เป็นนิตย์ ก็ย่อมโน้มไปสู่นิพพานอันเป็นแดนเกษมเป็นแน่แท้ เพราะอริยมรรคมีองค์ ๘ ถือเป็นหนทางแห่งการบรรลุนิพพานที่พึงประสงค์ของภิกษุทุกรูป

^{๔๑} พืชคาม คือ พืชพันธุ์จำพวกที่ถูกพรากจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีก ในที่นี้หมายถึง พืช ๕ ชนิด ได้แก่ (๑) พืชเกิดจากเหง้า เช่น จิง ขมิ้น (๒) พืชเกิดจากลำต้น เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร (๓) พืชเกิดจากตา เช่น อ้อย ไม้ไผ่ (๔) พืชเกิดจากยอด เช่น ผักชี (๕) พืชเกิดจากเมล็ด เช่น ถั่ว ข้าว; ส.ม.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๕.

^{๔๒} ภุตคาม คือ ของเขียวหรือพืชพันธุ์อันเกิดอยู่กับที่; ส.ม.อ. (ไทย) ๓๐/๑๔๕.

^{๔๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๐/๘๐.

^{๔๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๒/๘๒.

๓) อุปมาโวหารถึงกามราคะกับกาฝากที่ปกคลุมต้นไม้

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารว่า กุลบุตรบางคนละกามออกบวชแล้ว ยังถูกกามเช่นนั้นทำให้ลั้มนะระนาต เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ที่ถูกกาฝากปกคลุมแล้วลั้มนะระนาตได้เช่นกัน ดังปรากฏข้อความในพระสูตรตันตปิฎกว่า

ภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ใหญ่ที่มีกาฝากกอใหญ่ขึ้นเกาะปกคลุมเป็นเหตุให้ลั้มนะระนาต ต้นไม้ใหญ่เหล่านั้นที่มีกาฝากกอใหญ่ขึ้นเกาะปกคลุมเป็นเหตุให้ลั้มนะระนาต ได้แก่ ต้นอะไรบ้าง คือ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นเลียบ ต้นมะเดื่อ ต้นกัจฉกะ ต้นมะขวิด ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้ที่มีกาฝากกอใหญ่ขึ้นเกาะปกคลุมเป็นเหตุให้ลั้มนะระนาต ฉันทอ กุลบุตรบางคนในโลกนี้ ก็ฉันทอนั้นเหมือนกัน ละกามเช่นใด ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เขาย่อมถูกกามเช่นนั้น หรือสิ่งที่เลวกว่านั้น ทำให้หักล้มลง^{๔๕}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงต้นไม้ใหญ่หลายชนิดที่มีกาฝากกอใหญ่ขึ้นเกาะปกคลุมหนาแน่นจนเป็นสาเหตุให้ต้นไม้เหล่านั้นล้มหักโค่นลงไป เปรียบเหมือน กับพระภิกษุผู้ละกามออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต หากหมั่นขัดเกลากิเลสและประพฤติดีปฏิบัติชอบอยู่ในสิกขาบทที่พึงประสงค์ เขาย่อมเดินหน้าเข้าสู่หนทางแห่งอริยมรรคได้เป็นแน่ ในทางตรงกันข้าม หากเขายังถูกกามคุณรัตรึงหรือผูกมัดตัวเขาไว้อยู่ ย่อมทำให้เขาไม่ได้ก้าวหน้าไปสู่หนทางแห่งความหลุดพ้น และทำให้เขาลั้มนะระนาตไปกับพื้นได้ในที่สุด ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึงควรหมั่นขจัดขัดเกลากิเลสและประพฤติตนอยู่ในหนทางแห่งอริยมูมอยู่โดยสม่ำเสมอ

๔) อุปมาโวหารถึงสิ่งที่มีประโยชน์กับใบไม้ที่อยู่ในพระหัตถ์

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารถึงการตรัสบอกถึงสิ่งที่มีประโยชน์แก่พระภิกษุ เปรียบเหมือนกับใบไม้ประดู่ลายที่อยู่ในพระหัตถ์ ดังปรากฏในสีสปาวนสูตรว่า

พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สีสปาวัน เขตกรุงโกสัมพี ครั้นนั้นพระผู้มีพระภาคทรงหยิบใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบขึ้นมา แล้วรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่เราหยิบขึ้นมากับใบที่อยู่บนต้น อย่างไหนจะมากกว่ากัน” ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ใบที่อยู่บนต้นไม้นั้นแลมากกว่า ใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่พระองค์ทรงหยิบขึ้นมามีเพียงเล็กน้อย พระพุทธเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เราารู้แล้วแต่มิได้บอกเธอทั้งหลายก็มีมากเหมือนกัน เพราะเหตุไร เราจึงมิได้บอก

^{๔๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๒๐/๑๕๑-๑๕๒.

เพราะสิ่งนี้ไม่มีประโยชน์ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เพราะเหตุนั้น เราจึงมิได้บอก^{๔๖}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงใบประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนกับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทราบแล้วบอกแก่เหล่าภิกษุให้ปฏิบัติตาม เพราะความรู้เพียงแค่นี้ก็เพียงพอต่อการบรรลุวิมรรคและเข้าสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นแล้ว แท้จริงพระพุทธองค์ทรงทราบถึงใบไม้ของต้นประดู่ลายทั้งหมด แต่ที่ยกนำมาแสดงแก่เหล่าภิกษุเพียงเท่านั้น ก็มุ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่พอเพียงแก่เหล่าภิกษุเป็นสำคัญ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรม มิได้จำเป็นต้องรู้และเข้าใจทุกสิ่งบนโลก หากแต่เพียงแค่ว่ารู้และเข้าใจถึงสภาวะจิตใจของตนเองก็มากมายเพียงพอต่อการบรรลุคุณวิเศษและเข้าสู่เส้นทางแห่งความหลุดพ้นทางจิตใจได้แล้ว

๕) อุปมาโวหารถึงลักษณะของบุคคลกับต้นไม้ ๔ จำพวก

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมด้วยอุปมาโวหารถึงลักษณะของบุคคล เปรียบเหมือนกับต้นไม้ ๔ จำพวก ดังปรากฏข้อความในพระสูตรต้นตปิฎกว่า

ภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ ๔ ชนิดนี้

ต้นไม้ ๔ ชนิด อะไรบ้าง คือ

๑. ต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อน^{๔๗} แวดล้อม

๒. ต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

๓. ต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

๔. ต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

ภิกษุทั้งหลาย ต้นไม้ ๔ ชนิดนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย ในทำนองเดียวกัน บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๔ จำพวก ไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

๒. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

๓. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

๔. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

^{๔๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๐๑/๖๑๓.

^{๔๗} ต้นไม้เนื้ออ่อน แปลมาจากคำว่า เผคฺคุ ซึ่งโดยทั่วไป คำว่า เผคฺคุ แปลว่า กระพี้ แต่อรรถกถาแก้ว่า “นิสสารโห เผคฺคุรุกโข” หมายถึง ต้นไม้มีกระพี้ แต่ปราศจากแก่น; อจ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๙๕.

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า เหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อน และมีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า เหมือนต้นไม้นี้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า เหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็งและมีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็งและมีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นอย่างนี้แล เรากล่าวเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า เหมือนต้นไม้นี้เนื้อแข็ง และมีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวดล้อม

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้นี้ ๔ จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลก^{๔๘}

สรุปความว่า ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงต้นไม้นี้เนื้ออ่อนว่า เปรียบเหมือนกับบุคคลผู้ทุศีล มีธรรมอันเลวทราม ส่วนการมีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวดล้อม เปรียบเหมือนกับเหล่าบริษัทของเขาก็เป็นผู้ทุศีล และมีธรรมอันเลวทรามเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้เขาผู้นั้นย่อมเป็นคนเลวทรามไปในที่สุด เพราะเที่ยวคบหาอยู่แต่กับคนเลวทราม และประพฤติดุชไปในกรรมอันชั่วนั้นอยู่ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลนั้นเป็นผู้มีศีลและมีกัลยาณธรรมเปรียบเหมือนกับต้นไม้นี้เนื้อแข็ง อีกทั้งยังอยู่แวดล้อมไปด้วยเหล่าบริษัทผู้มีศีลที่เปรียบเหมือนแวดล้อมไปด้วยเหล่าต้นไม้นี้เนื้อแข็ง บุคคลผู้นั้นย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย เพราะคบหาอยู่แต่กับบุคคลผู้มีศีลและมีธรรมประจำใจอยู่เป็นนิตย์

ลักษณะข้างต้นนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับป่าไม้ และไม่ให้มีการทำลายธรรมชาติและป่าไม้ โดยมีการนำธรรมชาติ ป่าไม้ และต้นไม้นี้ มาใช้เปรียบเทียบอุปมาอุปไมยในการแสดงธรรมแก่พระภิกษุให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทรงแสดงตนเป็น

^{๔๘} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๙/๑๖๕-๑๖๗.

แบบอย่างที่ดีให้เห็นถึงคุณค่าของป่าไม้ ซึ่งหลักธรรมคำสอนต่างๆ ของพระองค์ล้วนส่งเสริมให้มีจิตสำนึกที่ดีและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากหลักพุทธธรรมต่างๆ ข้างต้นจะเห็นได้ว่า หลักพุทธธรรมมีความสำคัญต่อป่าไม้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและได้ผล ดังนั้น พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน และมีความรู้ในหลักพุทธธรรมจึงควรมีบทบาทในการนำหลักพุทธธรรมต่างๆ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้มากขึ้น

๓.๓ หลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาระบุไว้ชัดเจนว่า ตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงดำเนินพระชนม์ชีพสัมพันธ์กับป่ามาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยเป็นพระโอรสัสถ์ คือ พระเวสสันดร พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีธรรมในป่าลึกน้อยใหญ่มาโดยตลอด จนกระทั่งประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ณ ใต้ต้นไม้สาละแห่งลุมพินีวัน บำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นโพธิ์ และปรินิพพาน ณ ใต้ร่มไม้สาละคู่แห่งหนึ่ง แห่งวนอุทยานป่าสาละวันแห่งเมืองกุสินารา

กรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ากับป่ามีความเป็นอยู่ผูกพันกันมาโดยตลอด ป่าไม้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีและเกื้อกูลต่อการบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลส เพื่อการบรรลุคุณธรรมชั้นสูง^{๔๙} พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับต้นไม้ เกิดจากมูลเหตุและหลักการอันประมวลได้ดังนี้

๑) หลักการเรื่องต้นไม้มีชีวิต^{๕๐} โดยเราเชื่อว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต สามารถรับรู้ต่อสิ่งสัมผัสได้ จะเห็นได้จากเมื่อเราเอามือสัมผัสกับต้นไม้ยราบ ต้นไม้ยราบจะหุบใบทันที หมายความว่า ต้นไม้ยราบมีชีวิต และนอกจากนี้เมื่อเราปลูกต้นไม้ในที่ร่ม ลำต้นหรือกิ่งของต้นไม้จะเอนเอียงเพื่อนำตัวเองไปหาแสงแดด หรือนำแสงแดดมาใช้ในปรุงอาหารเพื่อเลี้ยงลำต้น พฤติกรรมของต้นไม้ในการเอนเอียงดังกล่าว ย่อมแสดงถึงการดิ้นรนไปหาเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตเพื่อความอยู่รอด การดิ้นรนแสดงให้เห็นว่า ต้นไม้มีชีวิต ฉะนั้น การตัดต้นไม้จึงเป็นบาป ถือเป็นการทำลายชีวิตต้นไม้ก่อนถึงอายุขัย เราไม่ควรตัดต้นไม้ หรือใช้สิ่งของบางอย่างจากการโค่นต้นไม้ ถือว่าเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตจึงเป็นบาป ซึ่งถ้าพระสงฆ์ตัดต้นไม้เป็นผิควินัยถึงขั้นอาบัติปาจิตตีย์^{๕๑}

^{๔๙} กองเลขาฯ กลุ่มเสขิยธรรม, พระกับป่า ความจริงหายไป, หน้า ๑.

^{๕๐} พร รัตนสุวรรณ, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๖), หน้า ๗-๑๑.

^{๕๑} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

๒) หลักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น^{๕๒} มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิต โดยพุทธศาสนาสอนให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ขอบเขตที่พอดีพอเหมาะแก่ตนเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ โดยไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย หรือล้างผลาญธรรมชาติ เพื่อจะได้มีธรรมชาติไว้ใช้สอย และสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในอนาคต ในปัจจุบันจะเห็นว่าการตัดไม้ทำลายป่าและการครอบครองพื้นที่ป่าอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว จนเกิดความทุกข์แก่มนุษย์ในชาติ ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล อากาศร้อน ฉะนั้น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามจำเป็นนั้น จะต้องมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร

๓) หลักการไม่ฝ่าฝืนกฎประเพณีความเชื่อของประชาชนโดยไม่จำเป็น^{๕๓} คนไทยเรานี้มีความนับถือเกี่ยวกับภูตผีเทวดา เทวดานี้เกี่ยวกับป่า โดยต้นไม้ในป่าเราถือว่ามียุทธเทวดาอยู่ประจำต้นไม้ใหญ่ๆ เราเรียกว่า ต้นไม้เจ้าป่า คนไทยเราก็นับถือยุทธเทวดา เรากลัวพวกเจ้าป่า กลัวพวกยุทธเทวดาเหล่านี้ จึงทำให้ไม่กล้าไปตัดหรือไปทำลายต้นไม้ใหญ่ๆ เพราะกลัวท่านจะลงโทษ ใครไปตัดทำลายก็เกิดภัยพิบัติมากมาย ถ้ามีการตัดขึ้นต้องมีการเซ่นสรวงด้วยข้าวปลาอาหารมากมาย เพื่อเป็นการบอกกล่าวก่อนจะลงมือตัด ความเชื่อเหล่านี้ก็มีกันตลอดมายาวนาน อย่างปัจจุบันเวลานี้จะให้ชาวบ้านยอมรับไม่ตัดต้นไม้ พระสงฆ์ก็ใช้วิธีการเอาจีวรของท่านไปผูกไว้ที่ต้นไม้ต้นนั้น เพื่อป้องกันการตัดและทำลายต้นไม้จากประชาชน ดังนั้น การตัดต้นไม้ทำลายป่าจึงเป็นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวโดยไม่คำนึงว่า จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและสิ่งอื่น กล่าวคือ การตัดต้นไม้จะส่งผลกระทบต่อคน แมลง สัตว์ป่า และนางไม้ ยุทธเทวดา ที่ประจำอยู่ตามต้นไม้

๔) การไม่ฝ่าฝืนกฎธรรมชาติ^{๕๔} หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์เคารพในกฎของธรรมชาติ โดยมองว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนเป็นไปตามธรรมชาติและเป็นไปตามเหตุปัจจัย สิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีความสัมพันธ์ต้องอาศัยเป็นปัจจัยเท่ากัน ต้นไม้ให้คุณแก่มนุษย์ทั้งทางตรง ได้แก่ ไม้และผลิตผลป่าไม้ และทางอ้อม คือ ต้นไม้มีอิทธิพลแก่ลม อากาศ และสิ่งแวดล้อมของโลก จะเห็นว่าป่าไม้ให้คุณแก่มนุษย์อย่างมหาศาล มนุษย์จึงไม่ควรไปทำลายต้นไม้ เพื่อนำไม้มาตอบสนองความต้องการของตนอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งนี้เกิดจากความเห็นแก่ตัว ความอยากได้ ขาดเหตุผลในการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้เกิดความเดือดร้อนจากการที่มนุษย์แย่งชิงกันครอบครองและผลาญธรรมชาติ จากการล้างผลาญธรรมชาติดังกล่าวก่อให้เกิดความเดือดร้อนในสังคมและเกิดความหายนะ

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙๑-๗๙๒.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๗), หน้า ๖๗.

ด้านสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น มนุษย์จึงควรมีคุณธรรมในด้านการมีชีวิตด้วยปัญญาโดยไม่ฝ่าฝืนกฎของธรรมชาติ

หลักการพื้นฐาน ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น เป็นพื้นฐานเกี่ยวกับหลักธรรมคำสั่งสอนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังต่อไปนี้

๑) ความกตัญญู

ความกตัญญู หมายถึง ความรู้สึกที่ดีงามต่อกัน ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย มีพุทธพจน์บทหนึ่งที่เน้นย้ำถึงคุณของพืช ดังที่ปรากฏในอังกูรเปตวัตถุ มีใจความว่า

“บุคคลอาศัยนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม”^{๕๕}

ข้อนี้แสดงถึงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกว่า ต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์ เราได้อาศัยร่มเงาของต้นไม้ ต้นไม้ก็เป็นมิตรกับเรา เราก็ไม่ควรไปแก่งฟันกิ่งหรือส่วนต่างๆ ของต้นไม้ทิ้งเล่น โดยไม่มีเหตุผล ถ้าเราทำอย่างนั้นถือว่า เป็นการประทุษร้ายมิตร ความกตัญญูเป็นความรู้สึกที่ดีงามต่อพืช เป็นคุณธรรมที่อยู่ในจิตใจ เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจของมนุษย์ไปทางที่ดี ที่จะเกื้อกูล ไม่ทำลายต้นไม้^{๕๖}

๒) ความเมตตา

ความเมตตา หมายถึง ความมีไมตรี ความรัก ความปรารถนาดี ความเข้าใจดีต่อกัน หรือความรู้สึกที่มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต^{๕๗} โดยมองพืชว่าเป็นเพื่อนร่วมโลก ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ฉะนั้น เราต้องไม่เบียดเบียนกัน เมื่อเรามีเมตตา จิตใจอ่อนจะเป็นสุข แ่มชื่น ผ่องใส ปลอดโปร่ง จิตเป็นกุศล เช่น เมื่อมองเห็นต้นไม้ มีลำต้นแข็งแรง มีทั้งดอกใบสีเขียว ให้ร่มเงาแก่ประชาชน และพระภิกษุสงฆ์ในวัด จิตใจก็ยินดีในความเจริญงอกงามและความสมบูรณ์ของต้นไม้ นั้น เมื่ออยู่ในสภาพที่ดี เมื่อจิตใจมีแต่ความเมตตาช่วยโน้มน้าวจิตใจ ไม่เบียดเบียนต้นไม้ หรือหักก้านกิ่งต้นไม้ ความเมตตาเป็นสิ่งสำคัญ พุทธศาสนาให้มนุษย์มีเมตตาต่อมนุษย์ด้วยกัน และเมตตาต่อพืช เมื่อเรามีเมตตา เราจะไม่ทำร้ายกัน โดยปราศจากเหตุผล กระแสแห่งความเมตตาธรรมย่อมจะเอื้อต่อการอนุรักษ์ป่าไม้

^{๕๕} ชู.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๖๑/๒๑๐.

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๗๕๓-๗๕๔.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๓-๗๕๔.

๓) ความเคารพยำเกรง

ความเคารพเป็นคุณธรรมดั้งเดิมตามคติทางศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลอยู่ร่วมกันด้วยคุณธรรม โดยเคารพนับถือความดีของกันและกันในฐานะเพื่อนร่วมโลก ความเคารพยำเกรงเป็นความเชื่ออยู่ในศาสนาพราหมณ์ โดยเชื่อว่ามีเทวดาใหญ่น้อยเป็นผู้สร้างโลก และดลบันดาลความเป็นไปต่างๆ ให้เกิดแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงควรมีความเคารพยำเกรงต่อเทวดา โดยวิธีการเช่นทรวง สังเวช บุษายัญ เพื่อปรนเปรอเอาอกเอาใจเทวดา เพื่อความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีเมื่อเทวดาได้รับความกตัญญูจากมนุษย์ เทวดาจึงช่วยคุ้มครองรักษามนุษย์^{๕๘}

หลักธรรมในพุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีความเคารพต่อบุคคลอื่นที่ตนเกี่ยวข้อง และคนไทยเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่แต่ละต้นเป็นที่อยู่หรือเป็นวิมานของรุกขเทวดา โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่เป็นพญาไม้ในป่าที่เรียกว่า ต้นไม้เจ้าป่า เมื่อประชาชนเข้าไปตัดหรือทำลายต้นไม้เท่ากับเป็นการทำลายที่อยู่ของรุกขเทวดา ซึ่งทำนออาจลงโทษโดยการดลบันดาลให้เกิดภัยพิบัตินานาแก่ผู้ตัดไม้และครอบครัว ความเคารพยำเกรงต่อรุกขเทวดา ทำให้ประชาชนไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าด้วยเกิดความเคารพนับถือต่อทั้งต้นไม้และรุกขเทวดา จึงส่งผลให้ประชาชนและพระสงฆ์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาติต่อไป

๔) ความรู้จักประมาณ

ความรู้จักประมาณในการบริโภคทรัพยากรป่าไม้ ความรู้จักประมาณหรือความรู้จักพอดี เรียกว่า มัตตัญญูตา ดังนั้น ความรู้จักประมาณในการบริโภคหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ตามประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของป่าไม้^{๕๙} มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ต้องระมัดระวังให้อยู่ในภาวะที่พอดี ไม่ให้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้เพื่อสนองกิเลสตัณหาของตนเองอย่างฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย จะส่งผลต่อการล้างผลาญทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ป่าไม้ค่อยๆ หมดไป ก่อให้เกิดสัตว์และพืชทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในป่า ต้องพลอยสูญพันธุ์ หรือลดน้อยลงไปแล้วก็เกิดความเสียสมดุลในธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศก็แปรปรวนไป ทำให้เกิดอากาศเสียและมลภาวะต่างๆ แผ่นดินกลายเป็นทะเลทรายมากขึ้น ดังนั้น ประชาชนรุ่นหลังต้องใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุด เพื่อจะได้มีทรัพยากรป่าไม้ไว้ใช้สอยในอนาคตต่อไป

๕) ความเพียร

ความเพียร หมายถึง ความอาจหาญบากบั่น ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวอุปสรรคและความลำบาก^{๖๐} ความเพียรจะเจริญงอกงามต้องอาศัยปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติในการฝึกฝน

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๘.

^{๕๙} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พระกับปามีปัญหาอะไร, (กรุงเทพมหานคร : โครงการรณานิเทศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๑.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๙.

พัฒนาชีวิตจิตใจคน ถ้าเราเข้าใจธรรมชาติ รู้จักธรรมชาติ ธรรมชาติจะช่วยขัดเกลาและเสริมสร้างคุณภาพของจิตใจได้ เริ่มตั้งแต่เป็นเครื่องชักจูงจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ ความมีเมตตาการุณย์ และความรู้สึกที่ประณีตอ่อนโยน ตลอดจนช่วยให้เกิดสมาธิและการที่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติ รู้เท่าทันโลก ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงใช้ธรรมชาติแวดล้อมของป่าเป็นส่วนประกอบในการฝึกความเพียรของคน เช่น ให้พระที่บวชใหม่เข้าไปอยู่ในป่า ให้ได้รับความวิเวกจิตใจจะได้โน้มไปสู่ความสงบและเป็นเครื่องช่วยในการปฏิบัติ เช่น การฝึกสมาธิ

เมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่สงบ ปราศจากเสียงรบกวนและกิจกรรรมที่วุ่นวาย เรียกว่า กายวิเวก คือ ความสงบทางด้านกาย กายปลีกออกจากสิ่งที่ยึดติด เอิกเกริก อึงคะนึง พลุกพล่าน จอแจ เมื่อบรรยากาศทางด้านร่างกายสงบ โดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าที่มีความสงบ มีเสียงนกร้อง ก็ช่วยชักนำจิตใจให้โน้มไปสู่ความสงบ เมื่อจิตใจรู้สึกมีความสุข มีความอิ่มใจ มีความสดชื่น โนมนุ่มไปในทางที่ดี ทำให้เกิดจิตวิเวก คือ ความสงบทางจิตตามมา คือ จิตใจที่สงบ เมื่อจิตใจสงบ มีสมาธิ จะอยู่ในสภาพพร้อมจะฝึกฝนพัฒนาจิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่า อุปวิเวก คือ ทำให้จิตใจปราศจากกิเลส^{๖๑} เมื่อพระสงฆ์ทำความเพียรปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า ชาวบ้านเห็นคุณค่าของคุณธรรม ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปทำลายต้นไม้ นับได้ว่าความเพียรเป็นคุณธรรมที่เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

๖) ความสุข

ความสุข หมายถึง ความสบาย ความสำราญ ความสุขอาจจำแนกได้ ๒ ประเภท ได้แก่

๖.๑) ความสุขที่อาศัยปัจจัยภายนอก (สามิสสุข)

เพื่อสนองความต้องการที่ขาดไปของตนเองที่ขาดไป เช่น ปัจจัย ๔ หรือวัตถุต่างๆ ทำให้จิตใจมนุษย์ดิ้นรน กระวนกระวาย หวงแหน เป็นอาการของความเห็นแก่ตัว ความสุขที่อาศัยปัจจัยภายนอกแปรปรวนไปก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อกระทั่งถึงบุคคลด้วย^{๖๒}

๖.๒) ความสุขที่ไม่อิงอาศัย (นิรามิสสุข)

เป็นความสุขปลอดโปร่งเพราะใจสงบสะอาดปราศจากกิเลส สว่างเพราะจิตใจประกอบด้วยปัญญาในการมองเห็นและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จึงเป็นพื้นฐานจิตใจในการดำรงชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบัน^{๖๓}

คติในทางพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่ดีงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข คตินี้จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข และมี

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, หน้า ๒๕-๒๖.

^{๖๒} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พระกับปามีปัญหาอะไร, (กรุงเทพมหานคร : โครงการรณานิเทศน์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔๓.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุง, หน้า ๗๔-๗๖.

ความสุขในการที่จะอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ จิตใจก็เป็นสุข ป่าไม้ในฐานะที่เป็นสภาพแวดล้อมที่มีความงดงามตามธรรมชาติอันเกื้อกูลจิตใจในภาวะแห่งความสดชื่น ความร่มรื่น ความสงบนิ่ง ความบริสุทธิ์ ความร่มเย็น ป่าไม้โน้มน้อมจิตใจให้อ่อนโยน ละมุนละไมอันเกื้อกูลจิตใจชุ่มชื่นด้วยความสุข จึงเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับป่าไม้อย่างมีความสุข มนุษย์จึงควรช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้

๓.๔ สรุป

เมื่อพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้ สิ่งแรกที่ถูกถามถึงและเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด คือ พระวินัยบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ในป่า หากพิจารณาจากสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ทั้งหมด ๒๒๗ ข้อ พบว่า มีสิกขาบทที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้อยู่ทั้งสิ้น ๙ สิกขาบท โดยแบ่งออกเป็นสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ๔ สิกขาบท และสิกขาบทที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ๕ สิกขาบท แต่ละสิกขาบทดังกล่าวมานี้ หากพระสงฆ์ทำผิดหรือล่วงละเมิดเข้า ย่อมต้องอาบัติหนักเบาแตกต่างกันไป ตั้งแต่อาบัติหนักที่สุด หรือที่เรียกว่า ปาราชิก คือ เมื่อต้องโทษข้อนี้เข้าจะขาดจากความเป็นพระทันที อาบัติอย่างกลาง หรือที่เรียกว่า สังฆาติเสส คือ เมื่อต้องโทษข้อนี้เข้า ต้องรับโทษโดยการอยู่ปริวาสเพื่อชดใช้ความผิดที่ตนได้เคยกระทำไว้ และอาบัติระดับเบาตั้งแต่ปาจิตติยจนถึงทุกกฎ คือ เมื่อต้องโทษเข้าแล้ว จะต้องแสดงความผิดนี้ต่อหน้าพระภิกษุรูปอื่นเพื่อให้ท่านรับทราบถึงความผิดที่ตนเคยกระทำไว้ พร้อมทั้งรับปากว่าจะไม่กระทำความผิดเช่นนั้นซ้ำอีกในภายหลัง

นอกจากสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์แล้ว ยังมีพระวินัยบัญญัติของพระสงฆ์ที่มานอกพระปาติโมกข์ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อภิสมจาริกวัตร เป็นการกล่าวถึงพฤติกรรมหรือความประพฤติปฏิบัติที่พระสงฆ์ควรทำและไม่ควรทำเกี่ยวกับป่าไม้หรือการอยู่ในป่าทั้ง ๔ ด้าน หากพระภิกษุสงฆ์ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติที่ได้กำหนดไว้ ย่อมได้รับการตำหนิตะนุและต้องอาบัติบางประการ อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงความประพฤติดังกล่าวของพระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรแล้ว จะเห็นได้ถึงความเสี่ยงต่อความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของมหาชนอยู่เป็นจำนวนมาก และการที่พระสงฆ์อยู่ป่าเป็นวัตรมีความเสียสละและรู้คุณของป่าไม้เช่นนี้ ย่อมเป็นศูนย์รวมใจและจุดยึดเหนี่ยวให้กับชาวบ้านได้มีเป้าหมายและกำลังใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

พระพุทธเจ้าผู้มีปัญญาดุจห้วงน้ำอันยิ่งใหญ่ได้ทรงนำป่าไม้มาเปรียบเทียบกับต้นไม้และป่าไม้อยู่มากมาย ดังจะเห็นได้จากในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่มีการระบุถึงการอุปมาอุปไมยและการอุปมาโวหารถึงต้นไม้กับหลักธรรมต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสอุปมาอุปไมยถึงบุรุษผู้มีปัญญาดี ตัดต้นไม้โดยขุดรากถอนโคนออกจนหมดสิ้น ทำให้ต้นไม้เติบโตต่อไปอีกไม่ได้ เปรียบเหมือนภิกษุผู้พิจารณาเห็นโทษในสังสารวัฏอยู่เนื่องๆ จึงหาทางดับไม่ให้ปัจจัยแห่งอุปาทานเกิดขึ้นได้ เมื่ออุปาทานเกิดขึ้นไม่ได้ ตณฺหา ก็ย่อมดับไป ในท้ายที่สุดภพ ชาติ ก็ย่อมดับไปด้วย ด้วยเหตุนี้ ภิกษุจึง

ต้องตัดต้นหาของกิเลสออกไปให้หมดสิ้น เปรียบเหมือนกับการตัดต้นไม้ออกจนหมดสิ้น อย่าให้เหลือ แม้กระทั่งของรากของต้นไม้ และอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสอุปมาโวหารถึงใบ ประดู่ลาย ๒-๓ ใบที่อยู่ในพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนกับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงทราบ แล้วบอกแก่เหล่าภิกษุให้ปฏิบัติตาม เพราะความรู้เพียงแค่นี้ก็เพียงพอต่อการบรรลุธรรมและเข้าสู่หนทางแห่งการหลุดพ้นแล้ว แท้จริงพระพุทธองค์ทรงทราบถึงใบไม้ของต้นประดู่ลายทั้งหมด แต่ที่ยกนำมาแสดงแก่เหล่าภิกษุเพียงเท่านั้น ก็มุ่งให้เห็นถึงความจำเป็นที่พอเพียงแก่เหล่าภิกษุเป็นสำคัญ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรม มิได้จำเป็นต้องรู้และเข้าใจทุกสิ่งบนโลก หากแต่เพียงแค่ว่ารู้และเข้าใจถึงสภาวะจิตใจของตนเอง ก็มากมายเพียงพอต่อการบรรลุคุณวิเศษและเข้าสู่เส้นทางแห่งความหลุดพ้นทางจิตใจได้แล้ว

อย่างไรก็ดี พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญและเน้นย้ำกับการอนุรักษทรัพย์การป่าไม้เป็นอย่างมาก ทรงระบุไว้ว่า ไม่ให้มีการทำลายธรรมชาติและป่าไม้ โดยมีการนำธรรมชาติ ป่าไม้ และต้นไม้ มาใช้เปรียบเทียบอุปมาอุปไมยในการแสดงธรรมแก่พระภิกษุให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ทรงแสดงตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากร ดังนั้น พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน และมีความรู้ในหลักพุทธธรรมจึงควรมีบทบาทในการนำหลักพุทธธรรมต่างๆ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการอนุรักษทรัพย์การป่าไม้ให้มากขึ้น

พระสงฆ์ในฐานะศาสนบุคคลที่สำคัญของพระศาสนา จึงควรน้อมนำหลักธรรมและคำสั่งสอนดังกล่าวมาเทศนาอบรมให้ผู้คนมีจิตสำนึกในการใช้สอยและร่วมกันรักษาทรัพย์การป่าไม้ให้มากที่สุด แม้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ความหายนะของทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติ มีสาเหตุมาจากปัจจัยอื่นๆ อันเป็นรูปธรรมที่เชื่อมโยงกันอย่างมากมาย แต่ก็ไม่ควรมองข้ามปัญหาที่เป็นนามธรรมอันเลวร้าย ที่เป็นพลังแฝงอยู่ในใจของมนุษย์ด้วย นั่นคือ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง คงไม่มีใครปฏิเสธว่า มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกนี้มีส่วนในการทำลายความบริสุทธิ์ผุดผ่องของธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมด้วยกันทั้งนั้น วิกฤตการณ์ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นล้วนเป็นฝีมือของพวกเขาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณในชุมชน ซึ่งชาวบ้านให้ความศรัทธาและเชื่อถือ ควรจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการอนุรักษทรัพย์การป่าไม้เป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์ผู้มีวิถีการดำรงชีวิตที่เกื้อกูลและสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ ทั้งด้านความเป็นอยู่ วินัยบัญญัติ และหลักคำสอน จึงมีความจำเป็นจะต้องอยู่ป่า เพราะการอยู่ป่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน การที่พระสงฆ์เข้าไปอยู่อาศัยในธรรมชาติและป่าไม้นั้น พระสงฆ์ต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการอยู่ป่า นั่นคือ ต้องมีความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างจริงจัง เพื่อความหมดไปของกิเลสทั้งหลายเพื่อการบรรลุธรรมโดยไม่มีสิ่งใดแอบแฝง และมีความพอใจในเสนาสนะป่าอันสด แต่ถ้าอยู่ป่าเพียงเพื่อหวังการเกิดขึ้นของปัจจัยต่างๆ เช่น จีวร อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ก็ไม่ควรที่จะอยู่ป่า